

is. Nincsenek tehát túlbonyolítva a karakterek (a nők még annyira sem, mint a férfiak, gyakorlatilag megmaradnak a klasszikus „vágy tárgyai” szerepkörben), de a párbeszédék szellemesek, ironikusak, néha kissé cinikusak, viszont egyáltalán nem erőltetettek – ez értelemszerűen a fordító, Latorre Ágnes érdeme is. A kissé patetikus, szentimentális cím se riasszon el senkit (az eredeti alapján talán *Az égi fogoly* vagy *Az ég foglya* lenne a témához illőbb, ám kétségtelenül prózaibb megoldás), igazán szórakoztató kaland ez a könyv, amelyben, míg a rejtély nyomában járó szereplőket követjük, elgondolkodhatunk az irodalomhoz, könyvekhez való saját viszonyulásunkon is.

Roberto Bolaño

2666

Fordította Kutasy Mercédesz

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2016

Fancsali Róbert

ROBERTO (ÖT) KÖNYVE

A Roberto Bolaño életművét lezáró *2666* című regényt a magyar recepció – a nemzetközi fősodorhoz csatlakozva – szinte teljes egyetértésben neoliberalizmus- és kapitalizmuskritikaként olvassa. Ezen keresztül, adva lévén a történelem fő helyszínéeként a Mexikó és az Egyesült Államok határán fekvő Sonora-sivatag, mint félperiférián elhelyezkedő terület, a kritikusok kevese tud ellenállni – kimondva, kimondatlanul – a kolonialista olvasásmód már-már tolakodó vonzásának. Ez a fajta értékelés világosan viszi tovább a 20. századi latin-amerikai irodalom-

történeti hagyományt. Az erőszak tematizálása, mely a tárgyalt kritikai szemszög kiindulási pontja, mindvégig jól látható, azt viszont bármely kor vagy irodalmi jelenség a maga módján, saját eszközeivel teszi. A nyolcvanas, kilencvenes évek prózatermésének jelentős része a politikai élethez köthető erőszakot, a korrupciót, és általában a posztdiktatórikus rendszerbeli élet különböző más aspektusait vagy a tanúság kérdését (*testimonio*) járja körül. Később a diktátorokról, halálosztagokról és a politikai üldöztetésről a fókusz a túlélőkre és a következő generációkra helyeződik. A „boom” tagjai a mágikus realizmus műfajában (és ehhez kapcsolódó lehetőségekkel) saját, fiktív univerzumukban tevékenykednek, így elkerülve az államhatalommal való mindenféle direkt érintkezést. Az ezredfordulóhoz közeledve – közép- és kelet-európai régióknakhoz hasonlóan – az (új)realista ábrázolás kezd teret nyerni. Ez a fajta próza sok ponton kapcsolódik a század második felének észak-amerikai irodalmához, erősen érződik rajta a megkésett posztmodern hatás (habár szokás a mágikus realizmust is posztmodern írásmódként érteni), míg tematikailag nagy az átfedés az amerikai ellenkultúra szövegeivel.

E keretnek a felismerése lehet az oka annak, hogy a 2666 kapcsán a kritika szinte gondolkodás nélkül az efféle értelmezést veszi át. Az elnyomó hatalom és az egyén viszonya, a gonosz, a primitív barbárság és a bűn kapcsolata az irodalommal (vagy általában a művészettel) vagy a második világháború és következményeinek feldolgozhatósága. E szempontok mentén szerveződnek az egyes írások. Mindennek háttérben pedig a műnek mint egésznek az átfogó értelmezési szándéka áll. Így aztán legtöbbször egy olyan regényről beszélnek, amely az ezredforduló apokaliptikus világát, de legalábbis a racionális nyugati világ végét írja le, a gonosz elszabadult, kezelhetetlen, és ehhez az első két könyv csak esztétikai álarc. Mi több, egy kelet-közép-európai nézőpontot alkalmazva (és Nádas Péterrel összehasonlítva!) a bemutatottakat az Auschwitz utáni világregend leképezéseként értik: „Az irodalom többek között az a heterogén tér, ahol a metafizikai rossz megnyilvánulhat, a fő kérdés azonban, amely mind Nádas, mind Bolaño művének magjában rezonál, az az, hogy mit tud kezdeni az irodalom ezzel a rosszal az Auschwitz utáni világban”.¹

Így lehet az, hogy a regény öt fejezete (könyve) – melyek történései számos helyszínen és eltérő idősíkokon játszódnak – a sokak által központinak kikiáltott sonorai gyilkosságsorozat köré, közös értelmezési térbe kerül, a kritikus pedig minden részre érvényes gondolatokat

1 Erre tipikus példa: URBÁN Bálint, *A gonosz kartográfia*, Élet és Irodalom 2017. február 17., <http://www.es.hu/cikk/2017-02-17/urban-balint/a-gonosz-kartografija.html>.

ígyekeznek megfogalmazni. Holott az öt könyvnek már a felületes áttekintése is felveti a kérdést, mennyiben lehet ezeket egységként kezelni. A *Kritikusok könyve* négy európai irodalmár megismerkedését és kapcsolatuk kibontakozását mutatja be. E négy személyt egy titokzatos német író, Bruno von Archimboldi köti össze, akinek nyomába erednek a fejezet második felében, így jutva el Mexikóba, a következő három rész helyszínére. Ha a kritikában az irodalmárok szemszöge kerül előtérbe, jellemzően az irodalom és a valóság párhuzama sejlik fel, ahogy Bán Péter Andrásnál is, aki szerint a regény nem több, mint egy irodalmi játék, amelyben Bolaño sikertelenül igyekezett előállítani azt a „szellemi-társadalmi-művészeti kontextust”, ahol a fiktív író, Archimboldi művei létrejöhetnek (volna).² *Amalfitano könyvét* egy mellékszál köti az előzőhöz, ebben a címszereplő irodalomprofesszor szemszögén keresztül az észak-mexikói egyetemi tanárok életére nyílik rálátása az olvasónak (habár ezzel egyetlen, központi értékelt cselekményszálát emeltem ki e fejezetnek, így végtelenül leegyszerűsítve azt, amiről egyébként szó van). *Fate könyvének* a helyszíne továbbra is a mexikói-amerikai határ környéke, ezúttal az egyetlen halvány kapcsolat Amalfitano lánya, Rosa, aki egyike a fejezet számtalan szereplőjének. A negyedik, sokak szerint a 2666 fő értékét nyújtó rész a *Gyilkosságok könyve*. Ez a kilencvenes évek híres gyilkosságorozatát fiktíven dokumentáló rész hideg tárgyilagossággal mutat be több száz gyilkosságot, és a nyomozás egy-egy céltalan, semmibe vesző részletét, új szereplők százait felvonultatva, majd eltüntetve. Az utolsó fejezet (*Archimboldi könyve*) központi alakja a már említett német, akinek szemszögéből az olvasó átértékelni kényszerül a második világháborús ismereteit. Archimboldi a leszerelést követően íróvá lesz, és öregkoráig Európát járja, ír, a fejezet pedig az író életét járja körül, helyenként a már megszokott túlrészletezéssel, sokszor meseszerűen, máskor pedig hiperrealista ábrázolással. Ennek végén a főhős repülőre száll, Mexikóba indul, ezzel pedig – sokak szerint – a cselekmény szintjén keretet ad a regénynek.

A nemzetközi kritika egy hangsúlyos iránya Bolañót (Thomas Pynchon mellé állítva) a Joyce- és Borges-hagyomány folytatójaként látja, nagyregényeiket pedig a totális, enciklopédikus vagy maximalista regény egymásra nagyban hasonlító kategóriába sorolja. Meggyőzően érvel Stefano Ercolino a 2666 ez utóbbi kategóriába való besorolása mel-

2 BÀN Zoltán András, 2666: *Nekrológ a jövőből*, Unikornis.hu 2017. január 29., <http://www.unikornis.hu/kultura/20161212-roborto-bola-o-latin-amerikai-irodalom-mexiko-zsigeri-realizmus.html>

lett, amikor azt terjedelme, a benne megmozgatott tudásmennyiség, szintetizáló világábrázolás és hipertrofikus, túltengő narrációja által, belső dinamikáját a káoszfunkcióval körülírva elemzi.³ E közel ezer oldal regényként való értelmezésére ez az érvelés tűnik a leginkább megalapozottnak és irodalomtudományi szempontból leginkább védhetőnek. Hozzátenném, hogy az iménti kategóriákhoz kapcsolódva – a nyitott mű őstípusaként emlegetett – Cortázar-féle *Sántaiskolával* is rokonítható az utolsó Bolaño-regény.

Sipos Balázs „az elnyomottak tradíciójára» tanító politikai regények sorába” helyezi a művet, ezzel egy már jól kidolgozott értelmezési irányhoz csatlakozik. Ez a nézet jellemzően egyfajta moralista kritikaként van jelen, az irodalom funkcióját, annak társadalmi hatásait igyekszik meghatározni. Egyesek, valóban, a regény didaktikai célzatát emelik ki. Martin Paul Eve úgy látja, Bolaño helyesen olvasni tanít, középpontban a szerzői szándék és a befogadás viszonyával.⁴ Az itt bemutatott megközelítésektől eltérően az a javaslatom, hogy a 2666 címen kiadott szövegre egy önálló regénymonstrum helyett öt különálló egységként tekintsünk, melyeknek kapcsolódó szárait a Bolaño-életműben egyébként is jól megszokott intertextuális jegyekként olvassuk. Számtalan cikk védi az Anagrama spanyol kiadó döntését, amelynek következtében jelenlegi formájában ismerhettük meg a szöveget – a végső szerzői szándéknak ellene menve. Hogy Bolaño esetleg anyagi megfontolásból, a kiadó pedig marketing- vagy bármely egyéb szempont szerint döntött így, végső soron elhanyagolható kérdés. A szöveg elemzése mindenesetre legalább kétségessé teszi a végső döntést, a szövegkohézió ugyanis igencsak gyenge. A helyenként előforduló szereplői azonosságra (vagy az alternatív interpretáció szerint: átjárásra) a korábbi regények esetén is volt példa, a mexikói Santa Teresa környéki (közel sem kizárólagos) helyszín önmagában pedig nem lehet érv. A Sonora-sivatagbeli gyilkosságoknak *Fate könyvének* körülbelül felében van jelentősége, Amalfitano részének (ahogy a spanyol eredetiben és az angol fordításban is nevezik) csak a háttérét adja, a kritikusok és Archimboldi esetén távoli a kapcsolat, épp csak említés szintjén jelenik meg. Stilisztikailag is igencsak eltérőek az egyes fejezetek, igaz, ezeken belül se lehet homogén stílusokról beszélni. A narratív szerkesztésről ugyanez mondható el.

3 Stefano ERCOLINO, *The Maximalist Novel*, *Comparative Literature* 64/3. (2002), 241–256.

4 Martin Paul EVE, *Keep writing. The critique of the university in Roberto Bolaño's 2666*, *Textual Practice* 30. (2016), 950.

Érdekes szempont lehet az egyes részek szövegszerű átkötése, melyre magam egyetlen példát találtam a könyvben. *Fate könyvének* a legvégén a fejezetcím-szereplő meglátja Amalfitano szarítókötélen lógó geometriakönyvét, amely a korábbi fejezetben többször az elbeszélés tárgya, ebben azonban még nem jelent meg, viszont a szöveg mégis ismertként hivatkozik rá: „Míg Rosa a kulcsokat kereste, Fate megpillantotta a szarítókötélen lógó geometriakönyvet” (320). E szöveghely különlegességét az adja, hogy az angol fordításban ugyanez történik („Fate saw the geometry book hanging from the clothesline”),⁵ a spanyol eredetiben viszont nem egyértelmű a megfogalmazás („Mientras Rosa buscaba las llaves Fate vio el libro de geometría que colgaba de uno de los tendedores”):⁶ érthető úgy is, mintha az olvasó számára az addigi fejezetből ismeretlen tárgyról lenne szó, ezzel pedig azt mondhatnánk, az eredetiben egyetlen ilyen összekötés sincs.

„Már a felvilágosult gyógyszerek se mernek nekiveselkedni a nagy műveknek, a befejezetlen, áradó műveknek, melyek utat nyitnak az ismeretlenbe. A nagy mesterek tökéletes újgyakorlatait választják. Vagy ami ugyanaz: a nagy mestereket vívőedzés közben kívánják látni, de semmit se óhajtanak tudni a valódi küzdelmekről, ahol a nagy mesterek küzdenek olyasvalami ellen, ami mindnyájunkat riadalommal tölt el, az ellen, ami megfélemlít bennünket, amitől földbe gyökerezik a lábunk, és ahol vér van, meg halálos sebek meg bűz” (210). E sokszor idézett Amalfitano-monológ az értelmezési javaslatom fényében arról szól, hogy a korábbi századok nagyregényei korábbi formájukban ma már nem működnek, azok alkalmatlanok a jelenkor leírására. Ennek megfelelően a *2666* az ezredforduló világát öt különálló egységben (de ennél is sokkal több módon) mutatja meg. A homogén világábrázolás nem lehetséges, nem lehet egy könyvben egyetlen dologról beszélni, hisz minden új élethelyzet vagy nézőpont bevezetése eltolja a hangsúlyokat és átalakítja a befogadást. Az egészet az egyetlen érvényes módon: részleteiben tárgyalja. Susan Sontag posztmodern-definícióját alkalmazva azt mondhatjuk, egy ilyen szöveg a modernizmus alapműveivel szemben nem rejtett jelentésekre épít, hanem egyenesen ellenszegül az értelmezésnek. Gyakoriak a pusztá látványként bemutatott, a jelentésképzés szempontjából csak az objektív környezet megteremtését szolgáló motívumok. Ezek esetén közvetlen befogadásról kell beszélnünk. Ha ezt az értelmezést elfogadjuk, úgy a világ egy bizonyos

5 Roberto BOLAÑO, *2666*, Farrar, Straus and Giroux, Cambridge, 2008, 137.

6 Roberto BOLAÑO, *2666*, Editorial Anagrama, Barcelona, 2004, 213.

szegmensének közvetlen reprezentációjaként kell értelmezni a szöveget vagy szöveg(részletek)eket, az egész kompozíció nem mutat túl extrém állapotok rögzítésén.

Mindehhez párosul egy, a totalizáló történet szemléletet elutasító magatartás, melyet az ötödik könyv elbeszélője a főhős német író, Archimboldi gondolatává tesz: „meg vannak győződve róla, hogy a történelem egy meghatározó pillanatában vettek részt, pedig köztudott, gondolta Archimboldi, hogy a történelemnek, ennek a közönséges kurvának nincsenek meghatározó pillanatai, csak mindegyre szaporodó pillanatai vannak, felvillanásai, melyek egymással vetélkednek a borzalomban”.

Noemi Jaffe

Írisz: as orquídeas

Companhia das Letras
São Paulo, 2015

Urbán Bálint

BRAZIL HUNGAROTROPIKALIZMUS

Noemi Jaffe *Írisz: as orquídeas* ('Írisz: az orchideák') című 2015-ben publikált könyve a 21. századi kortárs brazil próza egy egészen sajátos, és őszintén szólva kissé talán meghökkentő, sőt hovatovább talán bizarr tendenciáját képviseli és erősíti, nevezetesen a magyar tematikájú regényeket. Az utóbbi másfél évtizedben több olyan prózakötet is felbukkant a brazil irodalom horizontján, mely közvetlenül tematizálja és járja körbe a magyar kultúra bizonyos kérdéseit, problémáit, vizsgálja meg adott történelmi csomópontjait, illetve a két ország között megvalósuló